

Güney Asya'dan Ortaya Çıkan Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslami'nin Karşılaştırmalı Analizi¹

Comparative Analysis of the Tablighi Jamaat and the Jamaat-e Islami Emerging from South Asia

Rahmat Ullah²

¹Bu çalışma Türkiye Diyanet Vakfı tarafından düzenlenen Uluslararası Öğrenci Sempozyumu III'ne özet olarak sunulmuştur.

²Doktora Adayı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, rafiq35ju@gmail.com

ANAHTAR KELİMELER

*Güney Asya,
İslami Hareketler,
Tebliğ Cemaati,
Cemaat-i İslami*

Ö Z E T

Yirminci yüzyılda Güney Asya'da ortaya çıkan Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslami günümüzde İslam hareketleri arasında popüler bir hareket olarak kabul edilmektedir. İngiliz yönetimi altında bulunan dönemin Hint alt kıtasında 1927'de Muhammed İlyas al-Kandhlavi tarafından Tebliğ Cemaati ve 1941 yılında Seyyid Ebul Ala Mevdudi tarafından Cemaat-i İslami kurulmuştur. Günümüzde Tebliğ Cemaati dünyanın dört bir yanına yayılmış durumundadır. Öte yandan, Cemaat-i İslami ise Pakistan, Bangladeş ve Hindistan olmak üzere Güney Asya'daki ülkelerde yayılmıştır. Müslümanlara İslam'ın tebliğini ulaştırması temelinde kurulmuş olsa da bu iki İslami hareketinin temel farkı siyasi görüşüdür. Tebliğ Cemaati'nin temel amacı siyasetten uzak durarak niyet, namaz, oruç gibi İslam'ın temel prensiplerine uyup kalpleri temiz tutarak şerle mücadele edip toplumu değiştirmektir. Ancak, Cemaat-i İslami İslam'ın temel prensiplerinin yanı sıra Kur'an ve Hadis'e göre yaşayan bir grup insanla siyasi ve demokratik yolla İslami bir devlet kurmayı hedeflemektedir. Siyasi görüşü dolayısıyla Güney Asya'daki devletleri, özellikle Bangladeş, Cemaat-i İslami'ye baskı yapmaktayken siyasete karışmayan Tebliğ Cemaati'ne büyük destekler vermektedir. Bangladeş'te Cemaat-i İslami liderleri hükümetler tarafından hapis veya idam cezası verilirken Tebliğ Cemaati'nin "içtima programı"na (yıllık toplantısı) her türlü destek verilmektedir. Bu çalışmanın amacı Güney Asya'dan ortaya çıkan Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslami hareketinin temel farklarını araştırmaktır. Niteliksel bir yöntem kullanılmış olan bu çalışmamızda iki hareketin kuruluşu, amaçları, çalışma şekilleri araştırılmış ve toplumun cemaatlere karşı bakış açıları tartışılmıştır. Ayrıca, Bangladeş hükümetinin iki harekete karşı çifte standart tutumunun nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

KEYWORDS

*South Asia,
Islamic Movements,
Tablighi Jamaat,
Jamaat-e Islami*

ABSTRACT

The Tablighi Jamaat and the Jamaat-e-Islami have emerged in the twentieth century from South Asia and now considered as popular movements among the Islamic movements. Tablighi Jamaat was formed in 1927 by Muhammad Ilyas al-Kandhlawi and Jamaat-e-Islami was formed in 1941 by Sayyid Abul A'la Maududi. Over time, Tablighi Jamaat has spread all over the world. On the other hand, Jamaat-e-Islami spread in the countries of South Asia, including Pakistan, Bangladesh and India. Although these two movements are founded for preaching Islam to Muslims, the main difference between these two movements is the 'political view'. The main objectives of Tablighi Jamaat are to keep hearts clean abiding by the basic principles of Islam such as intention, prayer and fasting and

Yirminci yüzyılın ilk yarısında İngiliz yönetimi altında bulunan dönemin Hint alt kıtasında ortaya çıkan Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslami cemaatleri dünyada hala etkili olan iki önemli İslam hareketidir. Burada dikkat çeken husus, bölge Müslümanlarının sadece 14 yıl arayla bu denli etkili iki büyük İslami hareket oluşturmalarıdır. Ayrıca, kuruluşundan itibaren bu hareketler, hedef ve çalışma metodları açısından birbirinden farklıdır. Bu yüzden, her iki hareketi anlamak için dönemin Hint alt kıtasındaki Müslümanların tarihi ve sosyal, kültürel ve siyasal durumunu göz önünde bulundurmak çok önemlidir. 1757 yılında Müslümanlar Hindistan'da yedi yüz yıllık hâkimiyetlerini kaybetmiştir. İktidarı ele geçiren İngiliz yönetimi bir yandan Müslümanları siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlardan uzaklaştırırken Hindulara büyük fırsatlar tanımlamıştır. Böylece eğitim, kültür, ekonomi ve toplumda Hindular ilerleme fırsatı bulurken

Müslümanlar aynı imkanlardan mahrum kalmıştır. Gücünü kaybeden ve toplumda ötelenen Müslümanlar arasında aynı zamanda Batılı eğitim alanlarından da uzak kalmıştır. Müslüman alimleri İslam toplumun geleneği ve kurumsal yapılarını korumak için dini kurumlar ve medreseler kurmuşlardır. 1866 yılında *Deoband* adlı dönemin Hindistanın en büyük dini eğitim merkezi kurulmuş ve sonraki dönemlerde İslami hareketi başlatmıştır. Aynı zamanda Seyyid Ahmed Han ve Sayyid Amir Ali gibi kanaat önderleri Müslüman toplumu orta çağdan yeni bilimsel ve rasyonel çağa getirmeye çalışmıştır (Ahmad, 1991, s. 2-5). 1906 yılında Dakka’da *Tüm Hindistan Müslüman Ligi* adlı Müslümanlar ilk siyasi parti kurmuşlardır. Ancak bu partinin din ile alakası olmadığı gibi Müslüman alimlerin katılımı da çok az idi. 1919 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü ve Hilafetin devamını korumak için İngiliz yönetimine karşı Hint alt kıtasındaki Müslümanlar, grup ve sınıf ayırmaksızın düzenledikleri “Hilafet Hareketi” 1923 yılında sona ermiştir (Ullah, 2017, s. 33). Bu yıllarda Müslümanlara dini ve görevlerini anlatmak amacıyla hem alimler, hem de İslam düşünürleri yeniden çalışmalara başlamıştır. Böylece 1927 yılında İslami davet ve tebliğ amaçlı *Tebliğ Cemaati* ve daha sonra 1941 yılında Kur’an ve Hadis temelinde İslami siyasi bir hareketi olarak *Cemaat-i İslami* kurulmuştur.

YÖNTEM

Bu çalışma niteliksel bir çalışmadır. Çalışmanın ana verileri Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslami hareketinin kitaplar ve broşürler; iki hareket ile ilgili basındaki haberler, ulusal ve uluslararası raporlardan toplanılmıştır. Ayrıca, iki hareketin çeşitli faaliyetlerine katılarak da bazı veriler toplanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda verileri ‘gözlem’ ve ‘içerik analizi’ metodu kullanarak analiz yapılmıştır. Veri analiz yaparken bu hareketlerin kuruluş sebebi, amaçları, çalışma şekilleri ve toplumun bakış açısı incelenmiştir. Ayrıca, iki harekete karşı Bangladeş hükümetin çifte standart tutumunun nedenleri de açıklanmaya çalışılmıştır.

TEBLİĞ CEMAATİ VE CEMAAT-İ İSLAMİ’NİN KURULUŞU

Yirminci yüzyılın başlarında fakir olan Müslümanları Hinduizm’e dönüştürmeye başlayan Hindu reformist liderlerinin üstlendiği Mevat’taki Suddhi hareketi, Mevat halkı arasındaki dini kimlik durumunu daha da girift bir hale getirmiştir (Momotaj, 2015, s. 64). Sadece Mevat değil, Suddhi hareketi Hint kıtasındaki Müslümanların hemen hemen hepsinin sonradan Müslüman olduğunu iddia ederek hareket ve gerektiği zaman şiddet kullanarak yeniden Hinduizm’e geçirmeyi hedeflemiştir (SETA, 2013, s. 89). Böyle bir durumda Mevlana İlyas ilk önce dinini unutan ve hayatlarında İslam’ın izlerine çok az rastlanan Mevat’lı Müslümanlara dini anlatmayı düşünmüştür. Mevlana İlyas Mevat’ın İslamileştirilmesine yönelik ilk çabaları aslında Deoband geleneğinde olan, küçük ölçekli medrese kurmak olmuş ancak medrese girişimi hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır (Ahmad, 1991: 39). Müslümanları bu durumdan kurtarmak için sadece dini seminerler ve konvansiyonlar, medreselerdeki eğitimlerin yeterli olmadığını düşünen Mevlana Muhammed İlyas dinden uzaklaşan Müslümanlara dini anlatmak için kapı kapı dolaşma hareketi başlatmıştır (Rana, 2009, s. 2) ve kısa bir süre içinde büyük bir başarı kazanmıştır. Böylece siyasetle uğraşmadan ferdi takvayı savunan dini hareket olan Tebliğ Cemaati 1927 yılında Delhi’nin Mevat bölgesinde kurulmuştur. Başlangıç itibarıyla hedefi Hint Müslümanlarını Hindu ve Hristiyan misyonerliğine karşı korumak olan Tebliğ Cemaati, zaman içinde hedefini, çalışma metodunu genişletmiş ve dünyanın dört bir tarafına yayılmıştır (SETA, 2013, s. 89). Bugün Müslümanların bulunduğu hemen hemen her ülkede Tebliğ Cemaati’nin çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca, Bangladeş, Pakistan ve Hindistan’da bu Cemaat’in milyonlarca gönüllüsü vardır. Güney Asya’nın bu üç ülkesinde Tebliğ Cemaati’nin “*içtima*” denilen yıllık buluşması Hac’tan sonra Müslümanların en büyük toplantısı olarak kabul ediliyor.

Dünyada mevcut İslami hareketler arasında en etkili ve en iyi teşkilata sahip olan Cemaat-i İslami Ağustos 1941’de, İngiliz yönetimi altındaki Hindistan’da Seyyid Ebul Ala Mevdudi’nin liderliğinde Lahor’da kurulmuştur. Cemaat-i İslami Kur’an ve Sünnet rehberliğinde insan hayatının bütünüyle değiştirilmesini sağlamak ve kamusal refah odaklı ideal devlet ve hükümetin kurulması için meşru hareketi yapma hedefi belirlemiştir (BJI, 2017). Parti kurmadan önce kurucusu olan Mevdudi Hint alt kıtasındaki Müslümanları yıllardır gazetelerde yazılar yazarak ve kitaplar yayınlayarak İslami bir düzenin önemi ve bu düzeni kurmak için Allah’a ve Resulü’ne itaat eden bir grubun olmasının gerektiğini anlatmıştır. Bu anlamda 1920-1928 yılları arasında Hint Alimleri Cemiyeti’nin yayın organı olan *Cemiyet* ve çeşitli gazete ve dergilerin editörlüğünü yapmış olması Mevdudi’ye önemli fırsatlar sunmuştur. 1927’de yirmi dört yaşındayken İslam hukukunda savaş ve barış üzerine yazdığı, “İslâm’ın kılıçla yayıldığı” yolundaki iddialara cevap veren eseriyle Müslüman halkı ve siyasi liderleri uyandırmaya çalışmıştır. Daha sonra 1932’den itibaren aylık *Tercümanü’l-Kur’an*’daki yazılar ve 1938 yılında kendisi tarafından kurulan araştırma ve eğitim kurumu olan *Darüislam*’daki (Ahsan, 1993, s. 291) çalışmalarıyla İslami bir partinin önemi, gündemi, görevi ve üyelerin sorumluluğu konusunda Hint alt kıtasının farklı bölgelerinden aynı fikirde olan insanlara ulaşmış ve böylece 1941 yılında Cemaat-i İslami partisini kurmuştur.

1947 yılında Pakistan ve Hindistan bağımsızlıklarını kazanmıştır (Choudhury, 1969, s. 1-5) ve Cemaat-i İslami de bundan dolayı Cemaat-i İslami Pakistan ve Cemaat-i İslami Hint adlarıyla iki ayrı teşkilat haline gelmiştir. Daha sonra 1971’de Pakistan’dan bağımsızlığını kazanan Bangladeş’te Bangladeş Cemaat-i İslami kurulmuştur (SETA, 2013, s. 79). Ayrıca, Keşmir bölgesi, Sri Lanka ve Afganistan’da da Cemaat-i İslami’nin bağımsız teşkilatları kurulmuştur. Bunlarla birlikte bu ülkelerden dünyanın farklı bölgelerine giden Cemaat-i İslami mensupları kendi ülke Cemaat-i İslami’nin teşkilatına bağlı olarak çalışmaktadır. Bu teşkilatlar kendi ülke ve toplumlarına göre metod ve programları olsa da Kur’an ve Sünnet’in gösterdiği yolda aynı hedef ve ideolojik yaklaşımlara sahiptir. Bangladeş Cemaat-i İslami siyasi güç olarak

ülkesinin ikinci en büyük partisi durumundadır ve Pakistan Cemaat-i İslami de büyük bir siyasi parti olarak ülkesinde önemli rol oynamaktadır (Ahsan, 1993, s. 291).

İKİ HAREKETİN TEMEL AMAÇLARI VE ÇALIŞMA ŞEKİLLERİ

Siyasi görüşü farklı olması dolayısıyla iki hareketinin amaç ve çalışma şekilleri de farklıdır.

TEBLİĞ CEMAATİ'NİN AMAÇLARI VE ÇALIŞMA ŞEKİLLERİ

Tebliğ Cemaati'nin temel amacı Hz. Peygamber'in gösterdiği şekilde Müslümanlara Allah'ın dinini anlatmak, tebliğ etmek, öğretmektir. Bu amaca ulaşmak için Tebliğ Cemaati çalışmalarına altı temel prensip geliştirilmiş ve bunlar zamanla Cemaati'nin simgesi haline gelmiştir (Ahsan, 1993, s. 294):

1. Kelime-i teyyibe: Gördüğümüz her şeyi Allah yaratmıştır. Kul Allah'ın izni olmadan hiç bir şey yapamaz ama Allah'ın bir şey yapması için kula ihtiyacı yoktur. O yüzden kul imanın ifadesi olarak devamlı kelime-i teyyibe ile Allah'ı zikredecek (Momotaj, 2015, s. 100).
2. Namaz: Hz. peygamber ve onun ashabının namazı kıldığı gibi kılmaya gayretli olmaktır. Beş vakit namazı dosdoğru ve vaktinde kılmak; ayrıca nafile namazlara da devam ederek Allah'a yaklaşmaya çalışmak. Aynı zamanda insanları namaz için davet etmek (Samdani, 2017).
3. İlim ve zikir: Hz. Peygamber'in insanlığa rehber olarak geldiğini öğrenmek ve öğretmek. Talimlere katılarak ve alimleri dinleyerek ilim kazanmak. Zikri ise her an Allah'ı hatırlamak. Sabah ve akşam saatlerinin bir kısmında ilim öğrenmek ve Allah'ı zikretmek önemlidir (Samdani, 2017, s. 7-8).
4. İkrâm-ı Müslüman: Her Müslümana karşı saygılı ve yumuşak olmak, bir insanın kıymetini anlamak ve değer vermek anlamına gelir. Bir Müslüman diğer bir Müslüman'a iyilik yapar. Alimlere saygı göstermek, büyüklere değer vermek ve çocuklarla iyi davranmak gerekir.
5. İhlas-ı niyet: yaptıklarımız Allah rızası için olmalı (Efe, 2004, s. 223), dünyevi kazanç kaygısı taşımamalıdır. Bir iş yapmadan önce Allah'ın verdiği hüküm ve Hz. Peygamber'in gösterdiği yolu düşünmek (Ahmad, 1991, s. 41).
6. Tefriğ-i vakt: Allah'ın verdiği can ve mal ile onun yoluna çıkmak. Dünya işlerinden tebliğ çalışmaları için gönüllü olarak vakit ayırmak. İlim ve amel öğrenmek için her Müslüman ilk olarak dört aylık davet turuna çıkmalı. Bu süreçte kişi ev, aile, iş ve yakın çevreden uzak durarak dini eğitim, davet ve tebliği öğrenir (Samdani, 2017, s. 13).

Tebliğ Cemaati'nin davet ve terbiye kaynakları Kur'an, sünnet, sahabe ve alimlerin görüşleridir. Bu cemaat Kur'an ve Hadis'ten önemli hükümlerin fazileti ve kıssalar, sahabe ve alimlerin hayatlarından alınan örneklerin fazileti ve hikayelere göre üyelerini eğitiyor ve Müslümanlara anlatıyor. Tebliğ Cemaati'nin yazılı bir tüzüğü, yönetmeliği, kayıtlı üye sistemi olmasa da (Ahamed, 1989, s. 139) Cemaati'n alimleri tarafından yazılmış kitaplardan çalışmalarını öğrenmek mümkündür. Modern siyasi partiler gibi Tebliğ Cemaati'nin teşkilat sistemi yoktur. Ancak, Camii çalışmanın merkezi yapan Tebliğ Cemaati çalıştığı her ülkede bir genel merkez ve her bölgede tali merkezler oluşturur (Efe, 2004, s. 227). Bütün bu merkezlerde tebliğ için gelen Müslümanlara dini bilgiler, talim ve tebliğ şekilleri öğretilir. Öğrettiklerini uygulama yaptırarak Müslümanlara anlatabilecek bir tecrübe kazandırır.

Cemaati'nin eğitici kadroları kendi medreselerde yetiştirilir. Medreselerde Kur'an, hadis, fıkıh ve diğer dini eğitimler verilir. Bu eğiticiler gönüllü tebliğcileri eğitiyorlar (Efe, 2004, s. 227). Tebliğ Cemaati'nin gönüllülerinin dinin bir örneği olarak yetiştirmesi için çalışırlar. Tebliğ merkezine gelen gönüllüler tecrübeli hocalar ve alimlerin vaazlarını dinler ve tebliği öğrenirler. O yüzden dinin temel kurallarını öğrenmek ve bir dava adamı yetiştirmek için gönüllülerden 40'er günlük olarak en az üç kez tebliğ için ev, yakın çevreden uzak durarak tebliğ merkezi ve farklı camilerde dini davet ve tebliğ gruplarla birlikte olmasını isterler. "Çille" denilen bu turlarda gönüllüler genel merkez ve camilerde din öğrenirler (Samdani, 2017, s. 21). Çille dışında her ay üç gün belli mesafedeki camilere gidip tebliğ çalışmalarını yapmalarını isterler.

Tebliğ Cemaati gönüllüleri grup halinde çeşitli camilere gider ve belli süreli bu çalışmaya teşkil denir. Yaklaşık onar kişiden oluşan tebliğ grupları teşkil esnasında ortak bir şekilde kardeşlik, uyum ve sevgi ortamında yaşarlar. Aralarından dini bilgisi en fazla olan muallim ve idarecilik yeteneği olan emir seçilir (Ahsan, 1993, s. 294). Grup üyeleri teşkil sırasında dini eğitimler, namaz, dua öğrenir. Gruplar hem cami'de hem mahallede dini tebliğ yapar. Namaz, niyet gibi dinin temel prensipleri üzerinde Müslümanlara tebliğ için teşkilin bir kısmı ev, sokak, pazar, çarşı gibi mahallenin farklı yerlerine gider. "Geşt" adı verilen bu çalışma Tebliğ Cemaati'nin çok önemli çalışmalarından biridir (Efe, 2004, s. 230). Teşkil grubu tarafından cami içinde beyan ve kitap-i talim düzenlenir. Her namazdan sonra cemaate dinin temelleri yani Tebliğ Cemaati'nin altı prensibi üzerine teşkil emiri ya da belirleyen kişi vaaz verir. "Beyan" denilen bu hitapta amelin faydaları anlatılır, zikir, namaz gibi dini amelleri yapana Allah tarafından ne kadar güzel bir şekilde ve hangi derecede karşılık verileceği anlatılır. Ayrıca, dinleyicilere kendileri gibi Allah'ın yolunda tebliğ çalışmaları için davet eder ve niyetlendirir. Teşkil dışında da Tebliğ Cemaati'nin mahalle gönüllüleri mahalle camilerinde kitap-i talim yaparlar. Yıllık genel toplantı "içtima" Tebliğ Cemaati'nin en büyük toplantısıdır. Dünyanın farklı bölgelerinde her yıl 3 gün için tebliğ gönüllüleri bir araya gelir ve farklı ülkelerinden gelen Cemaati'nin alimleri halka hitap ederler. Bangladeş'te başkent Dakka'nın Turag nehri kıyısında Tebliğ Cemaati'nin her yıl geleneksel olarak düzenlediği "Bishwa İçtiması"na milyonlarca insan katılır (Samdani, 2017, s. 30-31).

Tebliğ Cemaati'nin kullandığı kitaplar arasında kurucusu Mevlana Muhammed İlyas'ın "Müslümanların Gerilemeleri ve Bunun Yegane Çaresi", "Altı Söz", Manzur Nu'mani'nin "Mevlana Muhammed İlyas'ın Sözleri", Mevlana Zekeriyya'nın "Fazail-i A'mal" ve "Fazail-i Zekat", Mevlana Muhammed Yusuf'un "Hayatus Sahabe" adlı kitapları önemli ve en çok okutulur (Efe, 2004, s. 221).

CEMAAT-İ İSLAMİ'NİN AMAÇLARI VE ÇALIŞMA ŞEKİLLERİ

Öte yandan Cemaat-i İslami'ye göre yaratılışın, yaşamın ve ölümün tüm kuvvet ve gücün kaynağı da Allah'tır. Bir insanın ölümü onun sonu değil, ölüm ahiret adlı sonsuz hayatın girişidir ve ahirette Allah tarafından hesap sorulacaktır. O yüzden Allah'ın verdiği Kur'an ve Hz. Peygamber'in gösterdiği yolu takip ederek insanoğlu ahirette başarılı olabilecektir. O başarı için kişisel, aile, toplumsal ve siyasal alanlarda da yani hayatının her safhasında İslam'ın kurallarına uymak gerekmektedir. Devlet ya da toplumun İslam temelinde olmaması nedeniyle bugünkü dünya yaşanamaz hale geldi. O yüzden Cemaat-i İslami'nin temel amacı –demokratik stratejiler yoluyla eşitlik ve adalete dayanan bir refah toplumu kurmak ve yüce Allah'ın memnuniyetini kazanmaktır (BJI, 2017, s. 4). İnsan hayatının her noktasında Allah ve Resulü'ne itaat etmek ve bunun için Allah ve Resulü'nün hükümleri doğrultusunda İslami bir düzen kurmaya çaba göstererek ahirette Allah'ın memnuniyetini kazanmak Cemaat-i İslami'nin amacıdır. (Mevdudi, 2014, s. 15).

Bu amacı gerçekleştirmek için Cemaat-i İslami dört maddelik bir program benimsemiştir:

1. Davet ve tebliğ: İnsanlara hidayeti ve ilahi dini anlatmak, dine davet etmek. İlahi değerler ve prensipler ışığında insan düşüncesini yeniden şekillendirmek, doğru yolu göstermek. Bu maddeyi gerçekleştirmek için İslami kitapları okutmak, kütüphane kurmak, tanıtım toplantıları düzenlemek, siyer-i nebi programlar ve tefsir mahfilî düzenlemek, camiiler ve mahallelerde dini tebliğ programları yapmak gibi çok programlar ve çalışmalar yapmak (BJI, 2016, s. 4).
2. Organizasyon ve eğitim: İlahi dini benimseyerek ferdi değiştirip kötü ahlaktan durdurarak gerçek bir İslami hayat başlayanlarla güçlü bir grup (parti) kurmak (Mevdudi, 1963: 16). Bu maddede Cemaat-i İslami'nin teşkilat yapısı, üyelik şartları ve seviyeleri ve maddeyle ilgili çalışma metodları detaylı olarak yer almaktadır (BJI, 2016, s. 5).
3. Sosyal reformu ve sosyal hizmeti: Yeryüzünde Allah'ın hakimiyetini hükümran kılmak için çaba göstermek. Toplumun bütün kurumlar ve kişiler arasındaki ilişkileri İslam öğretilerine göre şekillendirmek ve düzeni yeniden kurmak üzere mümkün olan bütün çalışmalar ve adımlar atmak (Ahamed, 1989, s. 143). Bu maddeyi gerçekleştirmek için toplumdaki batıl inançlar hakkında insanları uyarmak, İslam kültürünü yaymak, her bir meslek ve toplumsal gruplarla ayrı ayrı ilgilenmek, eğitimi yaygınlaştırmak, camii ve eğitim kurumları inşa etmek, dersane ve spor kulübü kurmak, yol ve hastane yapmak gibi çeşitli çalışmalar gerçekleştirmek (BJI, 2016, s. 7).
4. Devlette gerekli düzeltmeler: yeryüzünde İslam'ı hakim kılmak için devlet sisteminde gereken reformlar ve düzeltmeler sağlamak amacıyla yasal yolla hükümeti değiştirmek ve devletin her düzeyinde Allah'tan korkacak bir takım lider yerleştirmek. Cemaat-i İslami hiç bir şekilde şiddet ve gayri meşru bir yöntem uygulamaz. İslam devletine barışçıl, demokratik ve parlamenter yollardan gidileceğine inanır. Bu maddeyi gerçekleştirmek için toplumsal ve siyasal analizi yapmak, büyük mitingler düzenlemek, medya ve mahkeme gibi önemli alanlarda imanlı insanlar yetiştirmek, seçime katılmak, İslami ekonomiyi devreye sokmak gibi çalışmalar yapılır (BJI, 2016, s. 8).

Ayrıca, Cemaat-i İslami'nin üç maddelik sabit stratejisi vardır:

1. Herhangi bir konuda karar alırken veya herhangi bir çalışma politikasını kabul ederken, Cemaat yalnızca Allah'ın ve Resulü'nün emir ve ilkelerine bakacaktır.
2. Hedefleri gerçekleştirmek amacıyla Cemaat-i İslami dürüstlüğün aksi herhangi bir politika veya stratejiyi benimsemeyecektir.
3. Cemaat-i İslami toplum ve devlette gereken değişikliği yapmak amacıyla disiplinli ve demokratik önlemler alacaktır. Kendi ülkesini refah devleti yapmak için eğitim ve öğretim girişimleriyle kendi lehine halkın desteğini kazanmak için gayret gösterecektir.

Cemaat-i İslami genel anlamda dar görüşlü her hangi bir siyasal, dini ya da reformcu parti değil, ileri görüşlü ideolojik bir partidir. Bu parti ideolojisinin her şeyi içine almasına önem verir. İnsanoğlunun fikri, inancı, ahlakı, davranışı, ilimi-bilimi, sanat ve edebiyatı, dini ve toplumsal hayatı, ekonomik sistemi, siyaset ve devleti, uluslararası ilişkiler ve hayatının her alanını Allah, Kur'an ve Hz. peygamberin yolunda inşa etmek ister (Mevdudi, 2014, s. 19).

Cemaat-i İslami'nin üç kademeli üyelik sistemi vardır (Ahamed, 1989, s. 142). "Rukon/erken" adlı tam üyelik sadece kendini ve malını Allah için ve onun yolunda feda etmeye söz verenlere verilir. Tam manada, bütünüyle İslam'a kendini adayana ve teşkilata sadık olanlara verilir. Belli sayıda Kur'an ve tefsir, hadis ve İslami kitapları bitiren, İslami hüküm ve kuralları anlayan ve bilinçli olarak İslam'ı uygulayan ve haramlardan kaçınıp dini bir hayat yaşamaya söz verirler. Bu tür üyeler partinin önemli görevlerini üstlenir ve partiyi yönetirler. Ayrıca, parti başkanı, emir ve merkezi şura meclisi seçimlerinde oy kullanırlar (BJI, 2016, s. 23).

İkinci kademe yardımcı üyeliktir. İleride tam üyelik kazanmayı arzulayan bu elemanlar rukonların yönetimi altında olup ilçe, belediye, mahalle, köy, şirket, ofis gibi teşkilatların günlük işleyişinde önemli görevlere sahiptirler. Bu tür üyeler de belli bir sayıda Kur'an ve tefsir, hadis ve İslami kitapları bitiren, İslam'ı uygulayan ve dini bir hayat yaşamaya gayret gösteren kimselerdir.

Üçüncü kademe destekleyici kademedir. Bu tür üyeler İslam'ı anlamak isteyen ve İslami bir düzen kurma hareketini beğenenlerdir ve ilerde dini bir hayat yaşamayı düşünenlerdir. Bunlar tanıtım programlarda, seçimlerde ve diğer faaliyetlerde destek veren fakat henüz teşkilatın sıkı disiplinine hazır olmayan kimselerdir (BJI, 2016, s. 21).

Cemaat-i İslami'nin lideri, "emir" üyeleri *rukun* tarafından beş yıl (Bangladeş'te üç yıl) süre için seçilir. Rukunlar tarafından Meclis-i Şoora (Danışma konseyi) da seçilir. Ayrıca, il, ilçe ve yerel başkanlar benzer şekilde seçilir. Bu teşkilat yapısından dolayı Cemaat-i İslami demokratik siyasi örgütler arasındadır (Ahmad, 1991, s. 24). Cemaat-i İslami demokratik bir siyasi parti olması dolayısıyla yazılı anayasa ve çalışma metodu takip etmektedir. Hem Müslüman hem de diğer din mensupları için de çalışmalarını belirleyen Cemaat-i İslami'nin organizasyon yapısı merkez, il, şehir, ilçe, belediye, mahalle ve köye kadar dayanır. Cemaat erkek ve kadın olarak iki ayrı teşkilat sistemi kurmuş ve her birinin teşkilat birimleri merkezden köye kadar dayanmaktadır. Aynı görüşe sahip olan erkek ve kız öğrenci teşkilatları da Cemaat-i İslami'yi takip eder ve buna destek verir.

İslami ideolojiye sahip olan modern bir İslami siyasi parti olan Cemaat-i İslami'nin ilim ve terbiye kaynakları çok geniş ve son derece günceldir. Cemaat-i İslami üyeleri Kur'an tefsirleri, Kütüb-i Sitte, İslam tarihi ve fıkıh, İslami düşünce kitapları, Seyyid Ebu'l A'la Mevdudi, Hasan El Benna, Sayyid Qutb, İbn Taymiyyah gibi dünyada meşhur olan Müslüman düşünürlerin yüzlerce kitabı okurlar. Mevdudi'nin Tefhimu'l Kur'an, İslam'da Cihat, İslam'da Siyasi Sistem, İslam'ı Doğru Anlamak, İslami Hareketin Ahlakî Temelleri, İslami Yaşama Biçimi, Kur'an'ı Nasıl Anlayalım, Kur'an'a Göre Dört Terim, Sünnetin Anayasal Niteliği, Hilafet ve Saltanat, İslami Hareketin Dinamikleri vs. kitaplar. Yusuf el-Karadavi'nin İslam Hareketinin Gelecekteki Strateji Eylemleri, Seyyid Kutup'un Yoldaki İşaretler, İstikbal İslamındır, Din Budur, İslam'da Sosyal Adalet gibi kitaplar Cemaat-i İslami'nin müfredatından bir kaç tanesidir.

TEBLİĞ CEMAATİ VE CEMAAT-İ İSLAMİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Yirminci yüzyılın ilk yarısında dönemin Hint alt kıtasında kurulan "Tebliğ Cemaati" ve "Cemaat-i İslami" dünyanın en önemli İslami hareketleri arasındadır. Allah ve Hz. Peygamber'in gösterdiği yolu takip ederek, İslam'ın tebliğ ve davetinin insanlara ulaştırmasının temelinde kurulmuş olan bu iki hareket arasında çok önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar dolayısıyla Tebliğ Cemaati, hükümet ve diğer siyasi partiler tarafından sevilirken Cemaat-i İslami büyük tepkilerle karşılaşmıştır. İki hareket arasındaki farklılıklardan şu şekilde bahsedebiliriz:

Bu iki hareketi İslam'ı yeniden canlandırmaya iki farklı yaklaşımları temsil etmektedir. Cemaat-i İslami'nin ana vurgusu Kur'an ve Sünnet temelinde toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesi ve bir İslam devletinin kurulmasıyken, Tebliğ Cemaati faaliyetlerini bireysel ahlakî ve maneviyeti yükselme üzerine odaklıyor ve bir İslam devletinin var olup olmadığına bakılmaksızın dini yükümlülüklerini yerine getirmelerini istiyor (Ahmad, 1991, s. 2).

Cemaat-i İslami dünya'da Kur'an ve Sünnet temelinde adil bir düzen kurmak için disiplinli ve demokratik bir siyasal hareketi gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Öte yandan, Tebliğ Cemaati siyasal konulara girmemekte ve tebliğ ve davet sırasında her türlü siyasal konuşmayı yaslamaktadır.

Cemaat-i İslami modern bir kadro tipi siyasi parti olması dolayısıyla destekleyenleri çoğunlukla toplumun geleneksel ve modern kesimlerinden gelen eğitimli Müslümanlardan oluşmaktadır. Öte yandan Tebliğ Cemaati'nin destekleyenleri toplumun her kesiminden oluşmaktadır ve büyük bir kısmı okuma-yazma bilmemektedir.

Dünyadaki İslami siyasi hareketleri etkileyen önemli bir İslam düşünürü ve yazarı Mevlana Mevdudi tarafından kurulan Cemaat-i İslami, Güney Asya'nın farklı ülkelerinde aynı isim altında faaliyet göstermelerine, benzer hedef ve ideolojik yaklaşımlara sahip olmalarına rağmen birbirlerine bağlı değildirler (Ahsan, 1993, s. 291). Öte yandan dünyanın hemen hemen her ülkesinde faaliyet gösteren Tebliğ Cemaati, Hindistan'ın Delhi merkezli tek bir emir ve şura altında çalışmalarını yapmaktadır.

Cemaat-i İslami düzenli ve sistemli bir merkezi teşkilata sahiptir. Partinin merkez teşkilatından mahalle teşkilatına kadar emir (başkan) ve şura meclisleri parti üyeleri tarafından gizli oyla seçme sistemi ve görevi yerine getirme sorumluluğu uygulaması, Cemaat-i İslami'ye en demokratik siyasi partiler arasında yer vermektedir. Öte yandan, Tebliğ Cemaati liderlik konularına ve karar verme prosedürlerine asgari düzeyde bağımlılığı olan bir harekettir.

Cemaat-i İslami insanoğlunun kişisel, toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel, devlet sistemi, uluslararası ilişkiler ve hayatın her alanını kapsayan bütüncül bir İslami hareketiyken, Tebliğ Cemaati dinin etkisiyle kişisel ahlak ve ameli değiştirip toplumu değiştirmeyi hedefleyen bir sosyal harekettir (SETA, 2013, s. 89).

Cemaat-i İslami'nin üyeleri ilim ve terbiye gibi değişik programların yanı sıra Kur'an tefsirleri, Kütüb-i Sitte, İslam tarihi ve fıkıh, İslami edebiyatın kitaplarını ve dünyada meşhur Müslüman düşünürlerin yüzlerce kitap okumak zorundayken Tebliğ Cemaati mensupları birkaç âlimin yazdığı sınırlı sayıdaki kitaplarından başka kitap, tefsir ve hadis az sayıda okumaktadırlar.

Cemaat-i İslami'nin cihat anlayışı Allah ve Resülü'ne itaat ederek adil bir düzen kurmaya çaba harcamak ve ahirette Allah'ın memnuniyetini kazanmaktır. Öte yandan, Tebliğ Cemaati nefsi terbiye ve tezkiyeyi en büyük cihat görmektedir ve tebliğ ve davet sırasında Allah'ın hatırlamasını önemsemektedir (Efe, 2004, s. 222).

Cemaat-i İslami'nin kelime-i tayyibe ve zikir anlayışı insanoğlunun hayatını değiştiren bir anlayıştır. Kendi üyelerinde tam anlamıyla kelime-i tayyibe ve kelime-i şehadeti getirtirip yeniden Müslüman olmaya çağırır. Öte yandan, Tebliğ Cemaati'nin kelime-i tayyibe ve zikir anlayışı nefis temizleme, sevap kazanma ve Allah'a yaklaşma gibi anlayıştır.

HAREKETLERE KARŞI BANGLADEŞ HÜKÜMETİNİN ÇİFTE STANDART TUTUMU

İslami ideolojiye sahip olan Cemaat-i İslami, İslami bir devlet kurma hedefini ortaya koyduğu günden beri iktidar, dış güçler ve kamu tarafından büyük tepkilerle karşılaşmaktadır. Ayrıca, diğer siyasi partiler ve sosyal gruplar, hatta siyasal İslam'a inanmayan bazı İslami partiler de Cemaat-i İslami'ye olumsuz tavır göstermektedirler. 1947 yılında Hint alt kıtasındaki Müslümanların büyük kısmıyla kurulan Pakistan devletinin ilk yıllarında Pakistan hükümeti Cemaat-i İslami'ye karşı çıkmaya başlamıştır. Hükümete karşı eleştirilerinden dolayı Cemaat-i İslami lideri Mevdudi 1948-1967 yılları arasında dört defa hapse atılmıştır. Ayrıca, Pencap'ta Kadıyaniler'e karşı başlatılan kanlı olayları yazılarıyla kışkırttığı iddiasıyla Mart 1953'te sıkıyönetim mahkemesi tarafından ölüme mahkum edilmiş ve iki yıl sonra serbest bırakılmıştır (Ahsan, 1993, s. 291). Öte yandan, siyasete karışmayan Tebliğ Cemaati'ni bir tehdit olarak görmeyen hükümetler, siyasi partiler ve diğer gruplar faaliyetlerine müsaade ettikleri gibi çeşitli konularda yardımında da bulunmaktadırlar.

Bu durum Bangladeş'te aynı boyutta görülmektedir. Bangladeş'te 2009 den beri iktidarda bulunan ve Başbakanlık koltuğunda oturan Şeyh Hasina Vecid'in liderliğini yaptığı "Büyük Koalisyon" Cemaat-i İslami'ye karşı büyük darbe uygulamaktadır. Bengal milliyetçiliği, sosyalizme dayalı ekonomik program ve sekülerizmi savunan "Avami Ligi" ve "Büyük Koalisyon"un (Khan, 2010, s. 61-64) partileri İslam'ın devlet yönetimindeki hâkimiyetini savunan Siyasal İslam'ı reddetmektedirler. Dolayısıyla, Bangladeş'te "Siyasal İslam"ı savunan, güç bakımından üçüncü ve teşkilatlanma şeklinde birinci parti durumuna gelen Cemaat-i İslami baskı altındadır.

Bu politikayı uygulamak için de Bangladeş'in bağımsızlık savaşının en önemli parçası olan Avami Ligi'nin önderliğinde buluşan büyük koalisyon Cemaat-i İslami'yi Pakistan'ın işbirlikçisi olarak suçlamıştır (Ay, 2014). Çünkü savaş döneminde Cemaat-i İslami halkların ve Müslümanların bölünmesinin yanlış olduğu tezi üzerinden birlik yönünde politika izlemiştir. Ayrıca, savaşın başında Cemaat-i İslami Pakistan Ordusu'nun yanında yer alma kararı almıştır, ancak meydana gelen katliam nedeniyle Cemaat Pakistan yönetiminin katliamlarına tepki göstererek Pakistan'a verdiği desteği çekmiş ve tarafsızlığını duyurmuştur (Şen, 2016).

Bağımsızlık sonrası, Mucibur Rahman'ın önderlik yaptığı Avami Ligi tarafından yasadışı ilan edilen Cemaat-i İslami 1975 yılından sonra yeniden yasal bir parti haline gelmiştir (Hasanuzzaman, 1998, s. 70-71). Baştan Bangladeş'in bağımsızlığını kabul eden ve güçlü bir Bangladeş için hedeflerini belirleyen Cemaat-i İslami 1979'da yapılan genel seçiminde 6 milletvekili çıkarmıştır. 1986 seçiminde 10, 1991 seçiminde 18, 1996 seçiminde 3 ve 2001 seçiminde 17 vekili çıkarmıştır (Hasanuzzaman, 2009, s. 35-53). 2001 genel seçiminde milliyetçi partiyle koalisyon kurarak iktidara gelen Cemaat-i İslami 2 önemli bakanlığı yönetmiştir ve büyük başarılar göstermiştir (BJI, 2017).

Zamanla güçlü olan Cemaat-i İslami'nin bu başarısı sekülerizmi savunan Avami Ligi ve sol partilerini yeni politika uygulamasına teşvik etmiştir. Şeyh Hasina'nın liderliğinde "Büyük Koalisyon" 2009'da iktidara gelir gelmez Siyasal İslami Hareketi zayıflatmak amacıyla Cemaat-i İslami'ye karşı savaş suçu davası açmıştır (HRW, 2015). Hakkındaki katliam yaptığı ve katliamcılarını desteklediği ithamlara dair hiçbir delil ortaya koymadan 2016'ya kadar Cemaat-i İslami partisi başkanı ve sekreter dahil olmak üzere 5 önemli lideri idam etmiştir. Ayrıca, hapis ceza uygulaması, partiyi kapatmak üzere dava açması, il-ilçe liderlerini hapse atması, tutuklanan kişileri mahkemenin onayı olmadan yargılaması, kimliksiz kişiler tarafından öldürülmesi (HRW, 2015), toplantı ve diğer siyasi hakların verilmemesi ve Cemaat-i İslami'nin mal varlıklarına el konması gibi farklı uygulamalar devam etmektedir. Dini kitap ya da tefsir ile yakalanan Cemaat-i İslami mensupları terörist olarak gösterilmiş ve sokakta yürürken kimliksiz kişiler tarafından alınan Cemaat-i İslami'nin mensuplarından bazılarının bir süre sonra medyada bombalı yakalandığı (Dailystar, 2016) haberi yayınlamıştır. Kur'an'ı öğrenmek amacıyla toplanan üniversitede okuyan kızlar ve yaşlı kadınlar da polis tarafından tutuklanıyor ve hapse atılıyor (Dhakatribune, 2017).

2010'den beri Cemaat-i İslami hiçbir siyasal hakkı kullanamıyorken Tebliğ Cemaati'ne Bangladeş hükümeti tarafından her türlü destek sağlanıyor. Başkent Dakka yakınlarındaki Turag nehri kıyısında Tebliğ Cemaati'nin her yıl geleneksel olarak düzenlediği "Bishwa İttiması"na hükümet tarafından destek verilmesiyle birlikte Bangladeş Cumhurbaşkanı Abdul Hamid, Başbakanı Şeyh Hasina Vecid ve diğer siyasi liderleri de katılmaktadır (Dailysun, 2017). 3 gün süren içtima'ya yurt içi ve yurt dışından gelen yaklaşık 5-6 milyon kişinin polis tarafından güvenliği sağlanıyor. Ayrıca, Tebliğ Cemaati'nin diğer program ve aktiviteleri herhangi bir müdahale olmaksızın devam etmektedir.

SONUÇ

İngiliz yönetiminde olan ve büyük Hindistan olarak bilinen Hint alt kıtasında 20. Yüzyılda kurulmuş olan Tebliğ Cemaati ve Cemaati İslami günümüzün Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'te Müslüman halklar tarafından desteklenen en büyük iki harektir. Hindistan bölgesinde kurulmuş olmasına rağmen Bangladeş bu iki hareketin en fazla yaygınlaştığı yer haline gelmiştir. Ancak, amacı ilkesinde birlik

sağlanmasına rağmen bu iki hareket arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle hedeflerini bakıldığında Tebliğ Cemaati siyasetten uzak durarak Müslümanlara Allah'ın dinini davetini ulaştırarak, ibadet ve amellerin faydalarını vurgulayarak toplumda bir değişiklik beklemektedirler. Ancak, Cemaat-i İslami Kur'an ve Hadise göre İslam'ın tebliğini yaparak, Müslümanlara bir organizasyon içinde dini ve dünyevi eğitim vererek, toplumu bir reform için hazırlamayı ve yasal yolla İslami bir devlet kurmayı hedefler.

İki harekese karşı toplumun tepkileri değerlendirildiğinde siyasete karışmayan Tebliğ Cemaati sağcı, solcu, laik olmakla birlikte hiç bir siyasi parti, grup ve hükümet tarafından bir tehdit olarak görünmemektedir. Ancak, İslami siyasi bir parti olan Cemaat-i İslami'yi hem hükümetler hem de diğer siyasi parti ve güçler büyük tehdit olarak görmektedir. Siyasal İslam'ın sembolü haline gelen Cemaat-i İslami hem ülke içinde hem de uluslararası güçler tarafından çeşitli baskılara maruz kalmaktadır. Teşkilat yapıları bakımından Tebliğ Cemaati zayıf bir teşkilat yapısına sahiptir. Son zamanlarda Bangladeş teşkilatında klikler oluşmakta, birimler arasında ve merkezi yönetim kadroları arasında çatışmalar başlamıştır. Öte yandan Cemaat-i İslami parti anayasayı harfiyen takip eden ve uygulayan bir parti olduğundan dolayı güçlü bir teşkilat yapısına sahiptir. Bu güçlü teşkilat yapısından dolayı parti içinde liderlik kavgaları ya da parti içi kliklerin oluşumu gibi durumlar yaşanmamaktadır.

Bangladeş'te son dönemde Cemaat-i İslami'ye karşı hükümetin tutumu ise siyasi rekabetin sonucudur. İç yapısı ve oy oranı bakımından Bangladeş'in üçüncü büyük parti haline gelen Cemaat-i İslami'ye laik ve solcu hükümet koalisyonu en büyük tehdit olarak görmektedir. Dolayısıyla idam, hapis cezası, partinin tescilini kapatması gibi uygulamalar gerçekleşmektedir. Ancak, siyasetten uzak duran Tebliğ Cemaati'nin program ve çalışmalarına her türlü destek sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahamed, E. (1989). Current Trends of Islam in Bangladesh. In E. Ahamed (Ed.), *Society and Politics in Bangladesh* (pp. 135-149). Dhaka: Academic Publishers.
- Ahmad, M. (1991). Islamic Fundamentalism in South Asia: The Jamaat-i-Islami and the Tablighi Jamaat. In M. E. Marty & R. S. Appleby (Eds.), *Fundamentalisms Observed* (pp. 1-54). Chicago: The University of Chicago Press
- <http://www.iuu.edu.pk/wp-content/uploads/downloads/ird/downloads/fundamentalisms-observed.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2018)
- Ahsan, M. M. (1993). Cemâat-İ İslâmi, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, 07, 291-293.
- Ahsan, M. M. (1993). Cemâat-İ Tebliğ, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, 07, 293-294.
- Ay, H. (2014). Bangladeş ve Cemaat-i İslami Pratiği, *Haksöz Dergisi*, 274, Ocak. http://www.haksozhaber.net/okul/article_detail.php?id=6964 (Erişim Tarihi: 12.04.2018).
- BJI (2017). An Introduction To Bangladesh Jamaat-e-Islami, [Jamaat-e-islami.org](http://www.jamaat-e-islami.org) (Erişim Tarihi: 01.02.2017).
- BJI (2017). Success of Jamaat, [Jamaat-e-islami.org](http://www.jamaat-e-islami.org) (Erişim Tarihi: 05.04.2017).
- BJI (2017). Constitution, Central Publicity Department, Bangladesh Jamaate Islami, Dhaka.
- BJI (2016). Sangathan Paddhati (Teşkilatin Yöntemleri), Central Publicity Department, Bangladesh Jamaate Islami, Dhaka.
- Choudhury, G. W. (1969). *Constitutional Development in Pakistan*. Great Britain: Lowe & Brydone (Printers) Ltd.
- The Daily Star (2016). 2 Jamaat men held with bombs, jihadi books. <http://www.thedailystar.net/country/2-jamaat-men-held-bombs-jihadi-books-1253836> (Erişim Tarihi: 15.02.2017).
- The Daily Sun (2017). Bishwa Ijtema: President, PM joins Akheri Munajat. <http://www.daily-sun.com/post/198653/Bishwa-Ijtema:-President-PM-joins-Akheri-Munajat> (Erişim Tarihi: 17.02.2017).
- Dhaka Tribune (2017). Police arrest 28 female Jamaat activists. <http://www.dhakatribune.com/bangladesh/crime/2017/02/02/police-arrests-28-female-jamaat-activists/> (Erişim Tarihi: 17.02.2017).
- Efe, F. (2004). Cemaat-İ Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 17 (3), 216-234.
- Hasanuzzaman, A. M. (2009). *Bangladeshey Sangsadio Gonotantra. Rajniti O Governance: 1991-2007*. Dhaka: The University Press Limited.
- Hasanuzzaman, A. M. (1998). *Role of Opposition in Bangladesh Politics*. Dhaka: The University Press Limited.
- HRW (2016). Bangladesh Events of 2015. Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/bangladesh> (Erişim Tarihi: 10.01.2017).
- Khan, M. S. (2010). Conflict Resolution in Bangladesh: Citizens' Perceptions. In A. M. Hasanuzzaman & S. Alam, S. (Eds.). *Political Management in Bangladesh* (pp. 55-76). Dhaka: A H Development Publishing House.
- Mevdudi, S. A. A. (2014). İslami Andoloner Vobissot Kormoniti (İslami Hareketinin Gelecek Planları), Bangladesh Jamaate Islami, Dhaka: Central Publicity Department.
- Momotaj, B. (2015). *Negotiation for Extended Gender Roles in Islam: Women in Tablighi Jamaat in Bangladesh*. (Doctorate Thesis, Hiroshima University). Retrieved from https://ir.lib.hiroshima-u.ac.jp/files/public/3/37454/20150609104219667028/k6567_3.pdf
- Rana, M. A. (2009). Tablighi Jamaat: Discourse and Challenges. PAK Institute for Peace Studies, Islamabad. <http://pakpips.com/download.php?f=138.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2017).
- Samdani, H. (2017). Tabliger Kaz Ki (Tebliğ Neler Yapar), <http://www.banglaimslamicbook.com/> (Erişim Tarihi: 15.02.2017).
- SETA (2013). Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Raporu, Ankara.
- Şen, A. (2016). Bangladeş Neden Müslüman Liderleri İdam Ediyor?, [Star.com.tr](http://www.star.com.tr/acik-gorus/banglades-haber-1112723/). <http://www.star.com.tr/acik-gorus/banglades-haber-1112723/> (Erişim Tarihi: 10.02.2017).
- Ullah, R. (2017). Bangladeş ve Türkiye: İkili İlişkilerin Bir Analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 30-44.

